approach, gender is a social construct, and gender behavior is determined by subjective and objective factors. A significant advantage of the gender approach is the interpretation of the individual's daily practices through the characterization of the social conditions of their development. The subject is an active participant in social interaction, constantly creating social reality, and not a passive consumer of it, as defined by traditional positivist theories. According to the results of application of this approach to the analysis of crime, we have identified the features of women's crime: much lower share in total crime compared to men's; in general, the social danger of women's crimes is lower (but this feature has recently changed for the worse as the number of serious crimes committed by women and their role in mixed crime increases). Theft is a common type of crime committed by women. The causes of women's crime, in our opinion, are: the tendency to masculinize the social behavior of women, which is due to the objective state of social change in social reality from modern to postmodern society. We note that an important factor in criminal behavior is the crisis of Ukrainian society: economic, social, political and sociocultural. Poverty, low living standards are one of the main reasons why a woman commits a crime. In our opinion, the directions of research of gender differentiation of new forms of criminal behavior, for example cybercrime, are perspective.

Keywords: *gender approach, crime, women's crime, gender inequality, gender structure.*

УДК 343.81-341.42

DOI 10.31733/2078-3566-2021-2-209-213

Ольга РОМАНОВА[®]

кандидат юридичних наук, доцент
(Криворізький навчально-науковий
інститут Донецького державного
університету внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КОРУПЦІЇ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Криміногенна ситуація, що склалася в останні десятиліття в Україні, характеризується стабільним поширенням корупційних проявів. Цей факт визнають фахівці в галузі юриспруденції та представники влади у політичній сфері. Крім того, вона підтверджується стрімким розвитком та оновленням антикорупційного законодавства, відображеного у законодавчих актах, а також підкріплений іноземними експертами.

Практично у всіх структурних підрозділах органів влади та на всіх рівнях управління зберігається стійка тенденція поширення корупції, яка на пряму пов'язана з хабарництвом. У статті розкрито окремі аспекти кримінально-правової оцінки кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а саме провокації підкупу та корупції, як складової, що є частиною кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Ключові слова: *провокація підкупу, службові кримінальні правопорушення, корупція, хабарництво.*

Постановка проблеми. На жаль, на сьогодні не можливо визначити все коло корупційних впливів та набір корупційних способів їх вчинення. Заходи протидії корупції не встигають за «уміннями та навичками», які набуває корупція як в сфері службової діяльності, так і в інших сферах життя. Кожне корупційне правопорушення індивідуальне. Кожен факт корупції є наслідком тільки йому властивій сукупності умов і причин.

Для успішної боротьби з цим явищем необхідно ретельно аналізувати кожен факт службового зловживання, виявляти причини, завдяки яким він став можливий, негайно виробляти і застосовувати комплекс заходів для їх усунення, що в сучасних економічних та

© Романова О. І., 2021
romanovaoi@ukr.net

політичних умовах недосяжна мета.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання щодо запобігання, протидії корупції, її аналізу та характеристиці причин та наслідків її поширення, в тому числі у сфері службової діяльності, досліджували такі науковці: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, В. В. Топчій, В. С. Безрутенко, В. І. Васильчук, Д. В. Гвоздецький, Д. І. Любченко, Д. Й. Никифоров, А. В. Савченко, Г. Н. Бабакішієва, О. П. Зеленяк та інші.

Метою статті є кримінологічний аналіз ситуації щодо стану і тенденції розвитку корупції в Україні, проаналізувати з кримінально-правової позиції кримінальні правопорушення, пов'язані з хабарництвом у сфері службової діяльності, внести пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-правового законодавства.

Виклад основного матеріалу. В Україні не існує єдності в погляді на корупцію та її види. Офіційна статистика фіксує лише показники стосовно певної частини кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Треба зазначити, що кримінальні правопорушення, пов'язані з хабарництвом, є одними з найбільш небезпечних серед службових злочинів. Суспільна небезпечність хабарництва зумовлюється тим, що воно підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ управління суспільством, побудові та функціонуванню державного апарату, суттєво обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина; порушує принципи верховенства права; призводить до гальмування та викривлення соціально-економічних реформ, перешкоджає розвитку ринкових відносин та інше [2, с. 28].

Корупційні кримінальні правопорушення – це злочини, які полягають у неправомірному використанні посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб.

До категорії корупційних злочинів можна віднести: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК); зловживання впливом (ст. 369² КК); провакація підкупу (ст. 370 КК).

Але чи можна такий злочин, як провакація підкупу, взагалі відносити до категорії корупційних кримінальних правопорушень? Що пов'язує це кримінальне правопорушення із злочинами, передбаченими ст. 368, 369 КК?

Провакаційна діяльність з боку службовців є не зловживанням, а є перевищенням влади або службових повноважень. Зокрема, відповідно до п. «г» абз. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти вчинення дій, які ніхто не має право виконувати або дозволяти [2; 3 с. 34–37].

Безумовно, провакаційна діяльність прямо заборонена чинним законодавством України, явно виходить за межі наданих службовій особі прав чи повноважень і тому за своїм юридичним змістом являє собою окремий вид перевищення влади або службових повноважень.

Отже, є недоцільним розташування складу провакації підкупу у розділі XVII КК «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Річ у тім, що цей розділ містить норми, спрямовані на охорону загальних засад діяльності державного і громадського апарату, а також апарату управління підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності. Відомо, що багато службових кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних з окремими формами зловживання або перевищення своїх службових обов'язків, знаходяться в інших розділах Особливої частини КК України (наприклад, втручання в діяльність судових органів з використанням свого службового становища (ч.2 ст. 376 КК)). У цьому плані, якщо те саме діяння одночасно підпадає під ознаки різних складів кримінальних правопорушень, що передбачені різними статтями КК, діє правило кваліфікації діяння при конкуренції загальної та особливої норм. Сутність цього правила полягає у тому, що при конкуренції загальної та спеціальної норм треба застосовувати спеціальну норму [1, с. 81].

Наприклад, якщо слідчий, зловживаючи своїм службовим становищем, виносить постанову про притягнення у ролі обвинуваченої особи, яка є завідомо невинною для нього, такий слідчий вчиняє не загальний службовий злочин, не зловживання владою, передбачене ст. 364 КК, а спеціальний службовий злочин «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», передбачений ст. 372 КК у розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя».

Отже, при провокації підкупу службова особа має за мету не тільки і не стільки «створення» хабарника, скільки подальше його викриття та притягнення до відповідальності.

Провокація підкупу не тільки підриває репутацію службової особи, а й створює підстави для порушення кримінального провадження. Оскільки при провокації підкупу особа переслідує мету викрити того, хто дав або одержав неправомірну вигоду, а досягнення цієї мети не можливе без притягнення органів правосуддя та досудового розслідування, тому можна стверджувати, що провокатор своїми діями перешкоджає відправленню правосуддя.

Тому провокація підкупу належить до так званих двоохоб'єктних кримінальних правопорушень. Що, на нашу думку, свідчить про підвищену суспільну небезпечність кримінального правопорушення та потребує більш детального кримінально-правового дослідження.

На жаль, провокаційні методи досить часто використовуються в діяльності працівників правоохоронних органів. Серед 120 опитаних працівників більше третини (43 особи – 35,8 % опитаних) вважають можливим провокувати особу на вчинення злочину з метою її подальшого викриття та притягнення до відповідальності. Майже 18 % опитаних (21 особа) у власній практиці застосовували провокаційні методи. Майже половині з опитаних нами працівників правоохоронних органів відомі випадки провокування осіб на вчинення злочину іншими працівниками правоохоронних органів (57 осіб – 47,5 %).

Цікаво, що під час аналогічного опитування працівників прокуратури (було опитано 45 таких працівників) відповіді на перші два запитання суттєво відрізнялися. На запитання «Чи вважаєте Ви можливим провокувати особу на вчинення злочину з метою її подальшого викриття та притягнення до відповідальності» лише три особи (6,7 % опитаних) відповіли позитивно. Жоден з працівників прокуратури (згідно з проведеним анкетуванням) не застосовував провокаційні методи у власній практиці. Водночас на запитання «Чи відомі Вам випадки провокування осіб на вчинення злочину іншими працівниками» приблизно половини респондентів (19 осіб – 42,2 % опитаних) відповіли позитивно.

Така різниця у відповідях на перші два запитання між працівниками правоохоронних органів та прокуратури пояснюється, насамперед, специфікою діяльності останніх, пов'язаною з наглядом за дотриманням законності з боку службових осіб інших правоохоронних органів. Водночас проведене анкетування свідчить про використання службовими особами у своїй практиці незаконних методів, пов'язаних із провокацією злочинів, і приблизно половині з опитаних нами працівників правоохоронних органів відомі такі випадки, незважаючи на відсутність судової практики за такими категоріями справ.

На питання про причини відсутності судової практики, пов'язаної з притягненням до відповідальності службових осіб, які вчинили провокацію підкупу (ст. 370 КК України), більше половини респондентів (89 з 165 опитаних осіб – 53,9 %) вказали на складність доказування ознак складу цього злочину; 49 осіб (29,7 % опитаних) причиною назвали недосконалість кримінально-правової норми, передбаченої ст. 370 КК, і лише на думку 18 осіб (10,9 % опитаних), відсутність судової практики за цією категорією справ пояснюється невеликою кількістю вчинення такого злочину у реальній дійсності.

Отже, не можна заперечувати наявність проблеми використання провокаційних методів у діяльності правоохоронних органів. Звичайно, не сприятиме вирішенню цієї проблеми і та обставина, що деякі службові особи, навіть діяльність яких безпосередньо пов'язана із застосуванням законодавства про оперативно-розшукову діяльність, «по-своєму» тлумачать термін «провокація злочину» і, на жаль, не завжди можуть відмежувати провокацію від дозволених законодавством України методів розкриття злочинів.

Зокрема, 36 (21,8 %) з опитаних працівників правоохоронних органів щодо питання «Які, на Ваш погляд, основні причини вчинення провокації злочинів працівниками правоохоронних органів» на перше місце поставили «нерозуміння відповідальності за такі дії». 19 осіб (11,5 % опитаних) основною причиною назвали свідоме ігнорування закону. Переважна ж більшість респондентів головною причиною провокаційної діяльності назвали прагнення досягнути необхідних показників у службовій діяльності будь-яким способом (92 особи – 55,8 % опитаних).

Треба зазначити, що переважна більшість з опитаних працівників органів прокуратури (31 особа – 68,9 % опитаних) не вважають встановлення кримінальної відповідальності тільки за провокацію підкупу достатнім кримінально-правовим засобом протидії провокаційній діяльності службових осіб. 17 з опитаних респондентів (37,7 %) погодилися з пропозицією встановити кримінальну відповідальність за провокацію будь-якого умисного злочину (не лише пропозиція та одержання неправомірної вигоди).

Тож є доцільним виключити ст. 370 з Кримінального кодексу України як таку, що не відповідає принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь та не є достатнім кримі-

нально-правовим засобом протидії провокаційній діяльності з боку службових осіб. Водночас необхідно доповнити розділ XVIII КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» відповідною нормою, що встановлює кримінальну відповідальність за провокацію службовою особою умисного злочину.

Однак треба зазначити, що суспільним відносинам у сфері правосуддя може бути заподіяна шкода при вчиненні провокації такими службовими особами, які можуть використовувати інструментарій, що надається кримінально-процесуальним та оперативно-розшуковим законодавством для попередження злочинів. Безумовно, у службових осіб правоохоронних органів, які завдяки специфіці своєї діяльності мають доступ до засобів проведення оперативно-розшукової діяльності, є більше можливостей вчинити провокаційні дії. Тільки тоді, коли службова особа всупереч такого законодавства вчиняє провокаційні дії, ми можемо казати, що порушується передбачений кримінально-процесуальним законом та законом про оперативно-розшукову діяльність порядок збирання, перевірки та оцінки доказів.

Отже, постає наступне питання щодо визначення змісту суспільних відносин, яким завдається шкода при здійсненні провокації, коли остання вчиняється приватними особами або службовими особами, до компетенції яких не входить збирання, перевірка та оцінка доказів за кримінальними справами, тобто службовими особами не правоохоронних органів.

Наприклад, у Кримінальному кодексі Грузії, що був прийнятий 22 липня 1999 року, закріплено самостійну статтю 145 «Провокація злочину», яка встановлює відповідальність за «схилення іншої особи до вчинення злочину з метою її притягнення до кримінальної відповідальності» [5]. Цікаво, що ця стаття розміщена в главі XXIII кодексу, яка називається «Злочини проти прав та свобод людини». Як зазначає професор О. Гамкрелідзе, «вперше в нашому законодавстві встановлюється відповідальність за провокацію злочину... проте, врешті-решт, усі погодилися з тим, що встановлення кримінальної відповідальності за провокацію будь-якого злочину повністю відповідає сучасній ідеї прав та свобод людини».

Висновки. Отже, вивчення та дослідження кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, є одним з кроків боротьби з корупцією як соціальним явищем, яка має високий коефіцієнт латентності. Причиною такого стану речей, на думку Ю. Зубова, є те, що «корупційні відносини за своєю суттю є певною домовленістю, угодою між чиновником та особою, яка користується його послугами або його прихильним ставленням». Така домовленість є «взаємовигідною угодою» і тому обидві сторони зацікавлені у її нерозголошенні.

Однак треба зазначити, що корупція безумовно пов'язана з організованою злочинністю. Більшість вчених розглядає корупцію як факультативну ознаку організованої злочинності. В цьому разі вона є складовою системи захисту злочинної діяльності від соціального контролю. Корупція допомагає здійснювати вплив на державні та громадські організації, а через них на ухвалення рішень соціального, політичного та економічного характеру.

Інші вчені розглядають корупцію як обов'язкову ланку організованої злочинності. Такої думки дотримуються Л. Багрій-Шахматов, В. Мурашов та інші. Ю. Зубов вважає, що корупція є елементом, що посилює ефективність організованої злочинної діяльності. Існування злочинної групи або організації можливе і без корумпованих зв'язків у державних органах, але тоді необхідне використання насильства, що буде непокоїти громадськість. Це обмежить межі діяльності цієї групи. Звідси можна зробити висновок, що виникнення у злочинній групі корумпованих зв'язків є лише справою часу.

Російський вчений О. Басалаєв розрізняє 3 етапи розвитку організованої злочинності: на першому етапі групи за допомогою корупції лише відкупаються й уникають відповідальності, на другому етапі – має на утриманні потрібних чиновників держапарату, на третьому етапі на утриманні знаходяться цілі фракції і угруповання. Можна умовно виділити і четвертий етап, але тут йдеться про повне злиття злочинних елементів з держапаратом.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, треба зазначити що до вирішення проблеми корупції треба підходити системно: крім прийняття ефективного законодавства, необхідно також впливати на суспільну свідомість з метою створення стійкого негативного іміджу корупції, а також провадити комплексну інституційну реформу, в тому числі в галузі кримінального законодавства, яке могло б стати «знаряддям» боротьби з організованою злочинністю та корупцією, які ставлять під загрозу конституційний лад та національну безпеку загалом. Крім того, вивчення та дослідження кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, є одним з кроків боротьби з корупцією як соціальним явищем, яка має високий коефіцієнт латентності.

Список використаних джерел

1. Коржанский Н. И. Правила квалификации преступлений с учетом признаков объекта. *Советское государство и право*. 1985. № 5. С. 80-83.
2. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ : Парлам. вид-во, 2000. 168 с.
3. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 2. С. 34–37.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва : Юристъ, 1999. С. 220.
5. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава. Пер. с груз. И. Мериджанашвили. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 191 с.

Надійшла до редакції 24.05.2021

References

1. Korzhanskiy N. I. (1985) Pravila kvalifikatsii prestupleniy s uchetom priznakov obyekt [Rules for qualifying crimes, taking into account the characteristics of the object]. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo*, no 5, pp. 81-83 [in Russ.].
2. Melnyk M. I. (2000) Khabarnytstvo: zahalna kharakterystyka, problemy kvalifikatsii, udoskonalennia zakonodavstva [Bribery: general characteristics, problems of qualification, improvement of legislation]. Kyiv : Parlam. vyd-vo, 168 p. [in Ukr.].
3. Pro sudovu praktyku u spravakh pro perevyshchennia vlady abo sluzhbovykh povnovazhen [On judicial practice in cases of abuse of power or official authority] : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26 hrud. 2003 r. № 15. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 2004, no 2, pp. 34–37 [in Ukr.].
4. Kudriavtsev V. N. (1999) General theory of classification of crimes [Obshaya teoriya kvalifikatsii prestuplenij]. Moscow : Yurist, 220 p. [in Russ.].
5. Ugolovnyj kodeks Gruzii [Criminal Code of Georgia] / Nauch. red. Z. K. Bigvava. Per. s груз. I. Meridzhanashvili. SPb. : Yurid. centr Press, 2002. 191 p. [in Russ.].

ABSTRACT

Olha Romanova. Certain aspects of criminal legal assessment of corruption and criminal offenses in the field of official activity. Thus, the study and research of criminal offenses in the field of official activities is one of the steps in the fight against corruption as a social phenomenon with a high latency rate. The reason for this state of affairs, according to Zubov Yu., is that "corrupt relations are in essence a certain agreement between an official and a person who uses official's services or his favorable attitude." Such an agreement is a "mutually beneficial agreement", and therefore both parties are interested in its non-disclosure.

However, it should be noted that corruption is certainly associated with organized crime, an optional feature of which is defined by most scholars. In this case, it is the part of the criminal activity protection system from social control. Corruption helps to influence state and public organizations, and through them social, political and economic decision-making.

In almost all structural subdivisions of the authorities and at all levels of government, there is a steady trend of corruption, which is directly related to bribery. The article reveals some aspects of criminal law assessment of criminal offenses in the sphere of official activity, namely: provocations of bribery and corruption as a component of criminal offenses in the sphere of official activity.

Corruption criminal offenses are crimes that consist in the misuse by officials of public authorities and local governments of the power granted to them or their position in personal interests or in the interests of third-parties.

The category of corruption crimes includes: acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official (Article 368 of the Criminal Code); abuse of power or official position (Article 364 of the Criminal Code); excess of power or official authority by a law enforcement officer (Article 365 of the Criminal Code); abuse of influence (Articles 369 -2 of the Criminal Code); provocation of bribery (Article 370 of the Criminal Code).

So, summarizing the above, it should be noted that the problem of corruption ought to be addressed systematically: in addition to effective legislation it is also necessary to influence the public consciousness in order to create a sustainable negative image of corruption as well as comprehensive institutional reform, including the field of criminal law that could become a "tool" in the fight against organized crime and corruption, which threaten the constitutional order and national security in general.

Keywords: *provocation of bribery, official criminal offenses, corruption, bribery.*